

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) [www. economy.nauka.com. ua](http://www.economy.nauka.com.ua) | № 12, 2019 | 27.12.2019 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2019.12.62](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.12.62)

УДК 657.1 (477)

А. В. Гевчук,
кандидат економічних наук, доцент
ПВНЗ «Вінницький фінансово-економічний університет»
ORCID: 0000-0002-5882-2168

РИЗИКИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ

Anna Victorivna Hevchuk
PhD in Economics, docent
Vynnitsya University of Economics and Finance

ACCOUNTS OF ACCOUNTING ACCOUNTING AND THEIR IMPACT ON MANAGEMENT OF DEBT RECEIVABLES

В статті з наукової точки зору розглядається одна із ключових проблем безпеки підприємства в процесі господарської діяльності, обліку зобов'язань, аналізу і звітності, з точки зору впливу ризиків на систему організації та ведення обліку дебіторської заборгованості. На підставі детального наукового аналізу поняття ризику та власних досліджень автор розглядає поняття «ризик» через вплив негативних і позитивних наслідків на фінансовий стан підприємства. Одночасно робиться висновок, що при наявності достатньої кількості якісної облікової інформації зникає гостра проблема невизначеності в управлінні ризиками. Бухгалтерських ризиків не буває, а існують, а помилки або спотворення даних обліку і прийняття на цій основі неправдивих і протиправних рішень.

На підставі розглянутих різних підходів науковців до визначення категорії «ризик» зроблено висновок про наявність розбіжностей в підходах до його негативного прояву (небезпека, загроза, можливість збитку або втрат).

Надані науково обґрунтовані пропозиції і рекомендації з окреслених проблемних питань стосовно ризикових ситуацій дозволяють своєчасно і оперативно реагувати в системі обліку для досягнення оптимальних фінансових результатів в умовах невизначеності розрахунків дебіторської заборгованості.

The article deals with one of the most important problems of economic stability of enterprises that is risks of accounting, protection against instability and possible negative consequences of activity. An important aspect of solving this problem is the scientific argumentation of understanding the impact of risks on the organization and accounting system, for creating a material basis for management decisions.

The article provides a detailed scientific analysis of the concept of risk from the period of emergence of the theory of entrepreneurship, researches of scientists of European countries, English, Spanish terminology to the twentieth century, when the word "risk" was finally enshrined in the economic literature.

Based on the research, the author proposes his own definition of the concept of "risk" - as an integral part of entrepreneurial activity, which is manifested by the impact of negative and positive effects on the financial performance of the enterprise.

Considering different approaches to the definition of the category "risk" it is concluded that there are differences in approaches to its negative manifestation (hazards, threats, uncertainty, possibility of loss). Accounts receivable risk is the deviation of projected performance from actual in the process of default or incomplete, improper performance by counterparties of their obligations.

For a more conscious understanding of the possibilities of preventing the risk of receivables, the author has developed a scheme (Figure 2), which allows to eliminate the negative consequences in different ways and offers appropriate methods of reducing the risk of unjustified receivables.

Attention is also drawn to understanding the concept of "accounting risk", which objectively exists as a result of inaccuracies that occur from the poor implementation of professional activity by employees of accounting services and the consequences of their work, which is unacceptable in the activities of any enterprise, especially professional negligence and illiteracy. The types of professional risks of an accountant are shown in Figure 3.

Scientifically substantiated proposals and recommendations on outlined problems, the allowable risk of loss and catastrophic risk - bankruptcy are exuded, which allows timely and effectively response in the economic system.

Ключові слова: *ризик; дебіторська заборгованість; бухгалтерський облік; контрагенти; підприємство; бухгалтер.*

Keywords: *risk; accounts receivable; accounting; counterparties; enterprise; accountant.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. В процесі ринкових перетворень та нестабільності зовнішнього середовища результати діяльності змушують підприємства працювати в умовах ризику та невизначеності, захисту від можливих небажаних наслідків.

Проблема управління ризиками на макrorівні є новою для вітчизняних підприємств. Важливо розуміти вплив ризиків на систему організації і ведення обліку, інформація якого служить основою для прийняття управлінських рішень, а також забезпечення інформаційних потреб управління в умовах ризику. На сьогодні ще досі відсутні розробки ефективного методичного забезпечення управління ризиками заборгованості підприємств, спрямованих на підвищення їх платоспроможності, фінансової стійкості та прибутковості. Недостатньо вивчаються економічні відносини, що виникають в процесі управління ризиками, зокрема дебіторської заборгованості. Запобігання появи елементів ризиків і невизначеності в діяльності підприємства є тимчасовою проблемою економічного розвитку господарського утворення ринкового типу і до кінця не вирішеною науковою проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ризик в господарській практиці був присутній ще у давнині, на ранніх стадіях існування людського суспільства. Люди стихійно шукали засоби і форми захисту від можливих небажаних наслідків.

Вивчення ризиків та управління ними бере свій початок з другої половини ХХ ст. В останнє десятиліття істотно зріс вплив бухгалтерського обліку на економіку підприємств. Від якості його ведення залежить економічна безпека не лише окремо взятого підприємства, а й усієї галузі та економіки в цілому.

Питання, пов'язані з теоретичним обґрунтуванням концепцій ризиків в економіці та обліку, причинами їх виникнення, класифікацією та впливом ризиків на результати діяльності, досліджували Апчерч А. [1], Базилевич В. [2], Блауг М. [3], Васнисенська О. [4], Левченко М. [5], Найт О. [6], Ойгензіхта В. [7], Рішнен І. [8], Шумпетер Й. [9] та інші.

Незважаючи на наявність наукових досліджень і публікацій, ризики бухгалтерському обліку досі досконало не вивчені. Проблема невизначеності та уникнення ризиків у господарській діяльності підприємств залишаються не вирішеною.

Мета статті. Метою статті є науковий аналіз поняття ризику і невизначеності та організацію знань бухгалтерського обліку і контролю в умовах ризику, вироблення практичних рекомендацій подолання ризикових ситуацій на управління дебіторською заборгованістю і захисту діяльності підприємства від небажаних наслідків.

Виклад основного матеріалу. В економічній літературі «ризик» описується одночасно з появою теорії підприємництва, першим представником і засновником якого вважається англійський економіст Річард

Кантилома (1680-1734), який уперше ввів у науковий обіг поняття «підприємництво», назвавши підприємцем людину, яка “купує” за відомою ціною, щоб продати за невідомою [1].

Теоретичною основою наших досліджень послужили розробки вітчизняних економістів, що зробили істотний внесок у розробку проблеми управління ризиками. В умовах ринкових перетворень та нестабільності зовнішнього середовища, що змушують підприємства працювати в умовах невизначеності, ризик поряд з підприємницькими здібностями, слід розглядати як один із факторів формування прибутку, що є основою організації всієї системи обліку підприємства.

На думку В.А. Ойгензіхта [7] слово «ризик» прийшло в нашу мову з європейських країн, швидше за все, з іспанської, на якому воно означає «скеля», це слово португальського походження і означає «прямовисна скеля». У більш пізніх дослідженнях було встановлено думку, що термін “ризик” запозичений з французької мови (risque – від італійської risiko).

В англійській мові термін «ризик» з’явився тільки в XVII ст. і найчастіше в науковій літературі, використовується слово «hazard» (небезпека), і лише у XX ст. слово «risk» остаточно закріпилося в економічній літературі і діловій практиці.

Шумпетер Й.А. [9] стверджував, що премія за ризик може бути джерелом прибутку для страхової компанії, але не є такою для підприємця-новатора. При цьому ризики, не передбачені заздалегідь, стають джерелом збитків або прибутків. Шумпетер Й.А. як представник школи інституціоналізму зробив певний внесок у розвиток інноваційної теорії ризику, зокрема науковцем у праці «Теорія економічного розвитку». На рис. 1 наведено класифікацію ризиків за Й.А. Шумпетером.

Рис. 1. Класифікація ризиків за Й.А. Шумпетером [9]

Ризик С.Г. Дятлов [10] визначає, як характеристику процесу вибору між дією і бездіяльністю, яка є сполучена з ймовірністю опинитися в гіршому стані ніж результат вибору. Сам «ризик» з визначення має характерні властивості: невизначеність, збиток, наявність аналізу, значимість.

М. Блацг [3] подає визначення ризику економічно, як ймовірність того чи іншого результату (отримання прибутку чи втрат) від реалізації певного господарського проекту чи здійснення певної дії. Кількісна величина ризику може виражатися в абсолютних та відносних показниках. В абсолютному вираженні ризик являє собою величину можливих втрат від здійснення певної операції. Відносний показник ризику обчислюють шляхом віднесення абсолютної величини ризику до якогось певного показника, що характеризує господарську діяльність.

Як бачимо, ризик є складним комплексним поняттям, що пояснюється різноманітністю поглядів до його визначення. Більшість вчених розглядають ризик, як ймовірність виникнення негативного результату діяльності. На нашу думку, істотною характеристикою ризику слід вважати, як можливість позитивних, так і негативних наслідків. Позитивними є збільшення прибутку, зменшення витрат і економія ресурсів, а негативними – збиток, збільшення витрат і втрата активів підприємства.

На основі проведених досліджень запропонуємо власне загальне визначення поняття «ризик», як «невід’ємна складова підприємницької діяльності, що проявляється через вплив позитивних і негативних наслідків на фінансовий результат підприємства».

Під ризиком в економічному плані дебіторської заборгованості розуміється ризик відхилення передбачуваних показників діяльності від фактичних внаслідок невиконання (або неповного, неналежного виконання) контрагентом своїх зобов’язань перед підприємством, що впливає на показники діяльності, що потребує додаткових зовнішніх джерел фінансування.

Повна 100% дебіторська заборгованість означає припинення господарської діяльності. Однак, коли величина дебіторської заборгованості сягає понад 30% від суми активів, виникає ризик для економічного благополуччя підприємства.

Залежно від характеру операцій, що проводяться внутрішні ризики можуть поділятися на ризики активних і пасивних операцій. Активні пов’язані з розміщенням реальних коштів, тобто вкладення коштів шляхом формування фондових портфелів. Пасивними операціями є операції у формі отримання кредитів, залучення депозитів.

Дебіторська заборгованість – це актив підприємства, і на неї може бути накладено арешт при несплаті податкових зборів або порушено справу про банкрутство. Ліквідним активом буде лише та заборгованість, яку

можна досить швидко вилучити. Вона відноситься до високоліквідних активів підприємства, які мають підвищений ризик. Великий обсяг простроченої та безнадійної заборгованості збільшує витрати на обслуговування позикового капіталу, підвищує витрати підприємства, що спричиняє зменшення фактичної виручки, рентабельності та ліквідності оборотних активів.

Значна дебіторська заборгованість утворюється у тих підприємствах, де відсутня система контролю за поверненням боргів. Для цього слід встановити критерії сумлінної (проблемної) заборгованості та ліквідності оборотних активів.

Запобігти ризику виникнення невиправданої дебіторської заборгованості, а значить, і виключати негативні наслідки цього можна різними способами. Способи запобігання ризику виникнення неоправданої дебіторської заборгованості наведені на рис. 2.

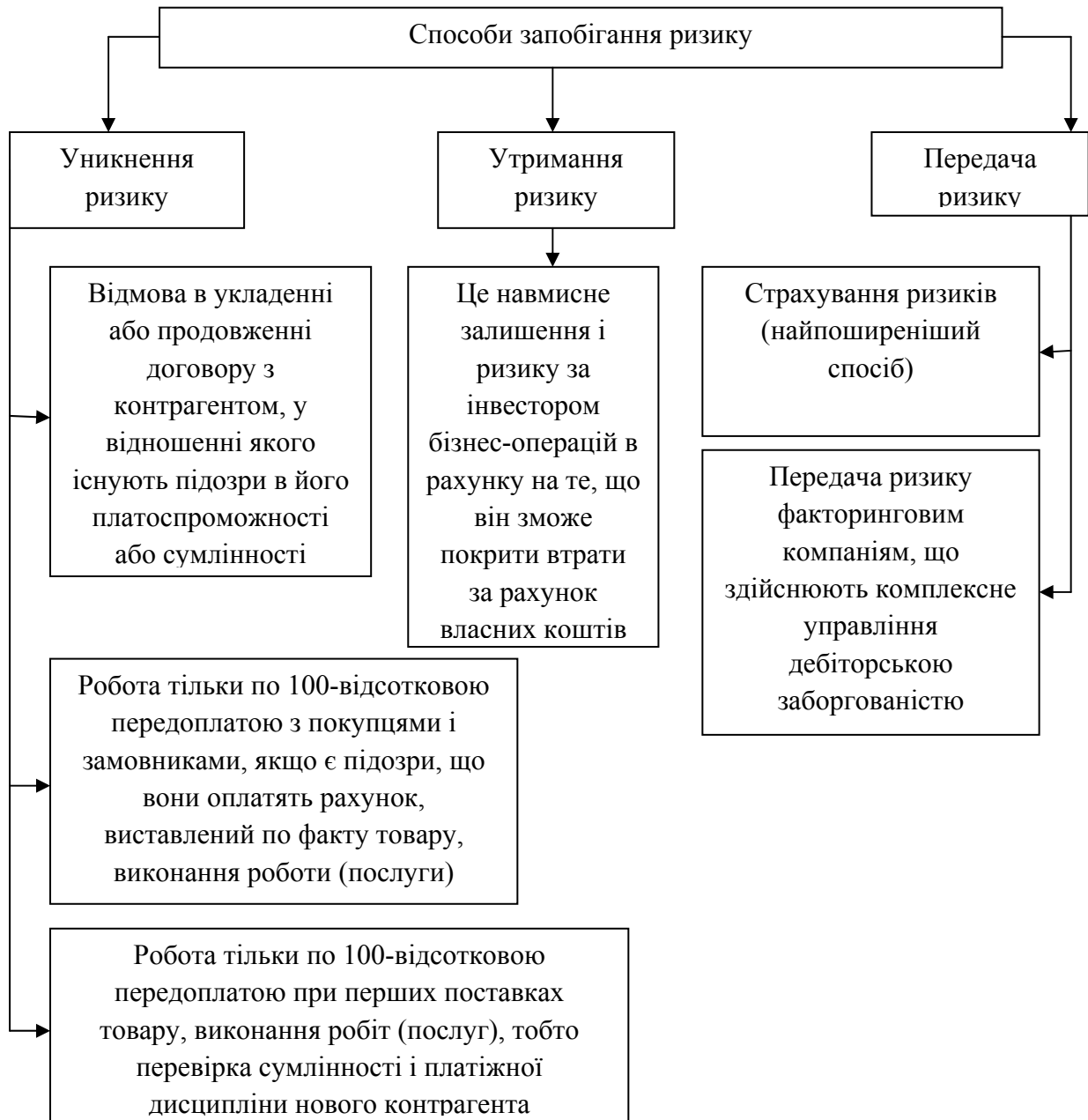

Рис. 2. Способи запобігання ризику виникнення неоправданої дебіторської заборгованості

**Розроблено автором*

Пропонуються наступні методи зниження ймовірності ризику невиправленої дебіторської заборгованості: диверсифікація ризику невиправленої дебіторської заборгованості - розподіл дебіторської заборгованості між різними контрагентами; ретельний відбір контрагентів (клієнтська політика); лімітування дебіторської заборгованості – встановлення граничних сум кредитування контрагентів; використання варіабельних систем оплати, взаємоприйнятних для дебітора і кредитора, що враховують їх фінансові

можливості; застосування стандартів кредитоспроможності контрагента при визначенні умов договору в кожному конкретному випадку; самострахування ризиків дебіторської заборгованості.

Бухгалтерський ризик інколи розглядають в якості комплексного облікового об'єкта, що зумовлюється самою економічною основою його структури. Так О. С. Толстов [11] визначає бухгалтерський ризик як «комплексну категорію, яка об'єктивно існує в результаті неточності, що мають місце в обліковому процесі, викликаних наявністю альтернативних принципів бухгалтерського обліку, нечіткості стандартів бухгалтерського обліку, а також певною мірою в зв'язку з людським фактором». Це теж плутанина. Де автор бачить тут обліковий ризик незрозуміло.

В обліку бухгалтер має право відображати лише реальні факти, які документально зафіксовані та відповідають нормативним актам. Все інше в системі обліку – це помилки, недбалість, не розуміння змісту операцій, на кінець зловживання. В системі інтегрованого обліку аналітика побудована так, що можна бачити план – факт, співставити та аналізувати операції.

У своїх дослідженнях І.М. Вигівська [12] розглядала підходи до класифікації ризиків з позиції бухгалтерського обліку. На її думку всі ризики системи обліку можна визнати залежними від якісного здійснення професійної діяльності працівниками бухгалтерської служби та наслідків (результатів) їх роботи. Тобто, автор ототожнює ризики облікової системи з поняттям професійних ризиків бухгалтера, під яким слід розуміти дії або бездіяльність працівників бухгалтерської служби. На рис. 3 наведена класифікація професійних ризиків облікових працівників за І.М. Вигівською.

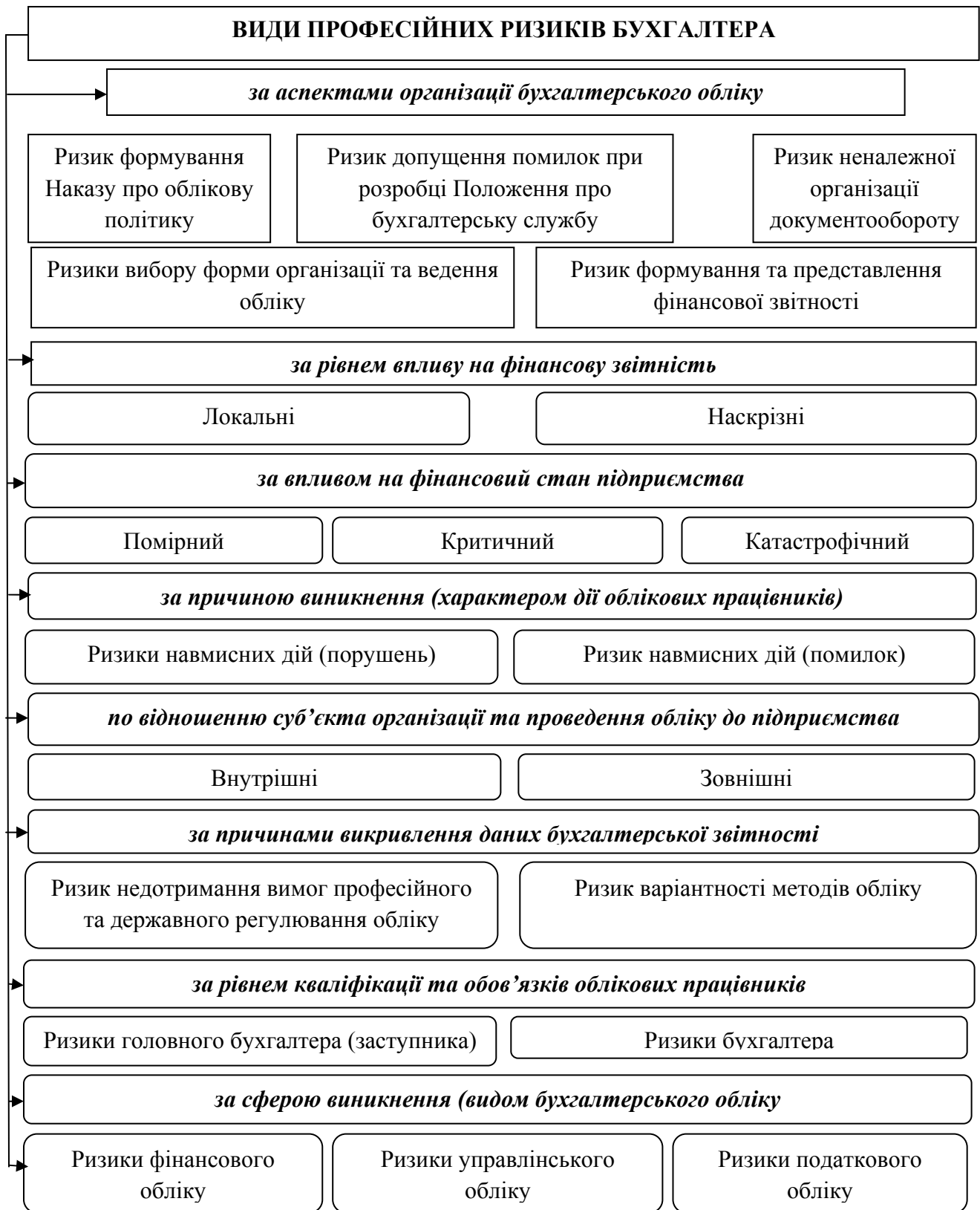

Рис. 3. Класифікація професійних ризиків облікових працівників за І.М. Вигівською [12]

Виділені І.М. Вигівською [12] професійні ризики облікових працівників, на її думку, впливають на результати діяльності підприємства та показники прибутку. Тут незрозуміло, як на методичному рівні ризики можуть виступити окремими об'єктами обліку, як їх оцінити та документально оформити. Без первинного документа, без грошової оцінки факту (операції) немає об'єкта обліку. Крім того ризики – це план (бюджет) і факт. Облік відображає лише факт без порівняння з планом. Цю функцію ризику, щоб бачити на рахунках різницю може виконувати лише інтегрований облік.

Бухгалтерських ризиків, як таких взагалі не може бути в природі. Адже жоден бухгалтер не може і не має права будь-яким чином ризикувати. Його завдання – достовірно відображати в обліку реальні факти, які відбулися і задокументовані. Будь-які відхилення в цій справі – це зловживання облікових працівників або халатність у зв'язку з незнанням ними правил ведення обліку. Тут настає відповідальність бухгалтера, а не ризик. А за провину бухгалтер може нести кримінальну відповідальність.

Досягнення економічної безпеки підприємства відбувається за рахунок усунення зовнішніх і внутрішніх загроз, обумовлених ризиками. Ризики, щодо яких у підприємствах є достатня кількість інформації і в результаті дії, яких може відбуватися зменшення вартості активів або виникнення зобов'язань відображаються в бухгалтерському обліку.

Висновки. На підставі наведеного вище в статті аналізу відзначимо, що:

- аналіз ризику починається з виявленого його джерела і причин, які і чому переважають;
- ризик, являє собою вірогідну категорію, показує ймовірність втрат при реалізації задуманого проекту (плану, бюджету);
- виділяють допустимий ризик(втрата прибутку від реалізації задуманого); критичний ризик (недотримання виручки, внаслідок чого компенсується збитки за свій рахунок); катастрофічний ризик (банкрутство підприємства внаслідок реалізації прийнятого проекту, плану).

Поява рідкісних, незвичайних, нестандартних бухгалтерських операцій, які носять несистематичний, а разовий характер, вимагають особливої уваги і відповідних знань та виявляються під час аналізу документів і звітності. Ускладненими обставинами можуть бути: занадто висока оплата окремих послуг; наявність нестандартних сортувальних проводок; незвичайні суми сальдо по рахунках; виправлення в документах; операцій, що рідко зустрічається в діяльності підприємства; регулюючі записи, в тому числі нарахування резервів та записи, пов'язані з закінченням періоду (помилки в обчисленні, бажання приховати прибуток від оподаткування).

Науково-обгрунтовані пропозиції і рекомендації з окреслених проблемних питань, дозволять своєчасно та оперативно реагувати в системі господарювання для досягнення оптимального фінансового результату в умовах невизначеності.

Результати наведеного аналізу можна використати в процесі подальшої обробки окремих параметрів кредитної політики підприємства, що включає себе прийняття рішень з наступних питань: кому надавати кредит за умови допустимого рівня ризику; контроль за балансом дебіторської заборгованості; термін кредиту; величина наданої знижки; рівень допустимих витрат при виникненні простроченої та безнадійної дебіторської заборгованості, а також при можливому використанні факторингу, а також в подальших наукових дослідженнях.

Список використаних джерел.

1. Апчерч А. Управленческий учет: принципы и практика / Пер. с англ. под. ред. Я.В.Соколова, И.А.Смирновой. М.: Финансы и статистика, 2002. С.952
2. Базилевич В.Д. Історія економічних учень: підручник.[У2 ч.Ч.1]. [2-ге вид.випр]. К.: Знання, 2005. С.567
3. Блацг М. 100 великих економістів до Кейнса . М.: Экономическая школа, 2005. С.352
4. Воскресенська О.Є. Савчук О.А. Умови невизначеності як економічна категорія для реалізації завдань стратегічного планування. Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Економіка.2012.6(2).С. 223
5. Левченко М.О. Генезис і класифікація ризиків у діяльності промислових підприємств. Вісник Хмельницького національного університету.2009.№5.С. 174-178
6. Найт Ф. Понятие риска и неопределенности / пер. С.А. Афонцева Thesis.1994.Вып.5. С.12-28.
7. Ойгензихт В.А. Проблема риска в гражданском праве. Душанбе: Прогрес, 1972. С.224
8. Рішняк І.В. Системний аналіз категорії ризику та невизначеності. Вісник Національного університету «Львівського політехніка». 2003. С. 952
9. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. М.: Прогресс, 1982. С. 455
10. Дятлов С.Г. Менеджмент персонала предприятия. М.: 2003. С. 272
11. Толстов О.С. К вопросу о рисках бухгалтерском учете [Текст] / О.С. Толстов // Экономические науки. 2009. №11. С. 321-324.
12. Вигівська І.М. Сутність і класифікація професійних ризиків облікового персоналу. Вісник ЖДТУ. 2010. С.40-43.

References.

1. Upchurch, A. (2002). *Upravlencheskiy uchet: pryntsypp y praktyka [Management accounting: principles and practice]*. Moscow : Finance and statistics. [in Russian]
2. Basilevich, V.D. (2005). *Istoriia ekonomichnykh uchen [History of economic studies]*. Kyiv : Znannya. [in Ukrainian]
3. Blatzg, M. (2005). 100 velykykh ekonomystov do Keinsa [100 Great Economists to Keynes]. Moscow : Economics School. [in Russian]
4. Voskresenska, O.E., Savchuk, O.A. (2012). Umovy nevyznachenosti yak ekonomichna katehoriia dlia realizatsii zavdan stratehichnoho planuvannia. [Uncertainty conditions as an economic category for the implementation

- of strategic planning tasks]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriya: Ekonomika. - Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series: Economics.* #6(2). P.223. [in Ukrainian]
5. Levchenko, M.O. (2009). Henezys i klasyfikatsiia ryzykiv u diialnosti promyslovykh pidpriemstv. [Genesis and classification of risks in the activities of industrial enterprises]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. - Bulletin of Khmelnytsky National University.* #5. Pp. 174-178. [in Ukrainian]
6. Knight, F. (1994). Poniatyie ryska y neopredelennosti [The concept of risk and uncertainty]. Thesis. Vol.5. pp. 12-28. [in Russian]
7. Oigenzicht, V.A. (1972). Problema ryska v hrazhdanskom prave [The problem of risk in civil law]. Dushanbe : Progress. [in Russian]
8. Rishnyak, I.V. (2003). Systemnyi analiz katehorii ryzyku ta nevyznachenosti [Systematic analysis of risk category and uncertainty]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». - Bulletin of the National University of Lviv Polytechnic.* P.952 [in Ukrainian]
9. Shumpeter, Y.A. (1982). Teoryia ekonomycheskoho razvytyia. [Theory of economic development]. Moscow : Progress. [in Russian]
10. Dyatlov, S.G. (2003). Menedzhment personala predpriyatiia [Management of the personnel of the enterprise]. Moscow. [in Russian]
11. Tolstov, O.S. (2009). K voprosu o ryskakh bukhholderskom uchete . [On the issue of accounting risks]. *Ekonomycheskiye nauky. - Economic sciences.* #11. Pp. 321-324. [in Russian]
12. Vygivs'ka, I.M. (2010). Sutnist i klasyfikatsiia profesiinykh ryzykiv oblikovoho personalu. [The essence and classification of professional risks of accounting personnel]. *Visnyk ZhDTU. - ZhSTU Bulletin.* Pp.40-43. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 06.12.2019 р.